

Landssvikoppgjørets behandling av jødeforfølgelsen i Norge 1940–1945

En gjennomgang av de to frifinnende dommene i saken mot
politiinspektør Knut Rød i 1946 og 1948

Av forskningsassistent Christopher S. Harper

Artikkelen omhandler de to frifinnende dommene i straffesaken mot politiinspektør Knut Rød i 1946 og 1948. Forfatteren mener frifinnelsen hviler på en feilaktig lovanvendelse, og at Rød, slik lagdommer Cappelen fremholdt i sin dissens i dommen fra 1946, burde vært holdt strafferettslig ansvarlig for sin delaktighet i det sivilisatoriske sammenbruddet som ble manifestert ved deportasjonen av jødene fra Norge.

CHRISTOPHER S. HARPER, f. 1935, er cand. jur. ved Universitetet i Oslo 1959 og har etter dommerfullmektigpraksis arbeidet som jurist i næringslivet frem til 2002. Bachelor i kultur- og samfunnsfag Universitetet i Oslo 2004. Han er nå forskningsassistent ved Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter.

1 SAKENS BAKGRUNN

Torsdag 26. november 1942 ble 532 jøder deportert fra Norge med D/S Donau som gikk fra Oslo til Stettin i Tyskland. Derfra gikk ferden videre til Auschwitz.

Deportasjonen avsluttet en prosess som kulminerte høsten 1942 med lov 26. oktober 1942 om inndragning av jødenes eiendommer og formuer. Natten til 26. oktober gikk politiet til arrestasjon og fengsling av alle mannlige jøder mellom 15 og 65 år. Den 17. november 1942 kom loven om meldeplikt for jøder. Arrestasjonen og deportasjonen 26. november omfattet absolutt alle som ble definert som jødiske, uavhengig av alder eller kjønn.

Selve pågripelsene i oktober og november 1942 var resultatet av en detaljert planleggingsprosess i det norske Statspolitiet (Stapo), som ble ledet av Karl Marthinsen. Marthinsen fikk ordren om arrestasjonene i oktober og november direkte fra tysk Gestapo ved Wilhelm Wagner. Marthinsen ga så ordre videre til sine øverste embetsmenn i Stapo om å iverksette og gjennomføre arrestasjonene på kort varsel. Både oktober- og

novemberaksjonene krevde betydelige personellressurser. Store deler av Stapo og det ordinære politiet var involvert.

En av dem som spilte en sentral rolle i planleggingen og gjennomføringen av aksjonene, var politiinspektør Knut Rød i Stapo. Han ble tiltalt etter krigen for sin deltagelse i aksjonen, men ble frifunnet i to rettssaker. Begrunnelsen i begge sakene var – i korthet – at Rød hadde utført «betydningsfull motstandsarbeid» til støtte for Hjemmefronten.

I denne fremstilling vil jeg behandle noen sentrale rettslige problemstillinger knyttet til de to frifinnende dommene.

2 SAMMENDRAG AV SAKSGANGEN I RETTSVESENET 1945 TIL 1948

Knut Rød (1900–1986) begynte i Aker-politiets kriminalavdeling 10. juni 1927. Omtrent samtidig tok han juridisk embetseksamen. Høsten 1940 ble han overført til Oslo-politiets overvåkingsavdeling, hvor han våren 1941 ble politifullmektig og dermed embetsmann. Den 1. juli 1941 gikk han over i Stapo, da overvåkingsavdelingen i sin helhet ble overført til det nyopprettede Stapo. Han ble forfremmet til inspektør 1. juni 1942 og tjenestegjorde i denne overordnede stillingen frem til september 1943, da han sluttet i Stapo.

Rød ble arrestert og varetektsfengslet i maidagene 1945 og satt under tiltale for overtreddelse av strl. § 86, bistand til fienden, og strl. § 223, ulovlig frihetsberøvelse. Det sentrale punkt i tiltalen var hans deltagelse i arrestasjonen og deportasjonen av jødene høsten 1942.

Saken kom opp for Eidsivating lagmannsrett i februar 1946. I dom 4. februar 1946 ble Rød frifunnet. Frifinnelsen skjedde under dissens, idet rettens formann, lagdommer Johan Munthe Cappelen, stemte for fellelse. De øvrige seks dommere, to fagdommere og fire legdommere, stemte for frifinnelse. Dommen er ikke offentliggjort, men finnes i Riksarkivet.¹⁾ Den ble anket av påtalemyndigheten til Høyesterett. Anken gjaldt saksbehandlingen og lovanvendelsen. Høyesterett opphevet, under dissens 4–1, lagmannsrettens dom (Rt. 1947 s. 890).

Saken kom opp igjen i Eidsivating lagmannsrett i april 1948 med nye dommere. Erik Solem var rettens formann. Nå var tiltalen for overtreddelse av strl. § 223 sløyfet, slik at tiltalen kun omfattet overtreddelse av strl. § 86.

Også denne rettergang endte med frifinnelse. Denne gang var frifinnelsen enstemmig. Dommen er ikke offentliggjort, men også den finnes i Riksarkivet.²⁾

1) L.sak D:4094.

2) L.sak D:4094.

Påtalemyndigheten besluttet å ikke anke dommen. I sin innstilling til statsadvokaten etter domsavsigelsen skrev aktor, Brynjulf Bull:

«Jeg finner ingen grunn til å anbefale at påtalemyndigheten anvender rettsmidler mot dommen. Det er mulig at bevisvurderingen går litt for mye i Røds favør, men i hovedsaka er den riktig. I alle tilfelle er dommen uangripelig på grunnlag av den bevisvurdering som har funnet sted. Jeg ber om at saka videresendes til Riksadvokaten til avgjørelse av ankespørsmålet.»³⁾

I påtegnning på saksdokumentene 29. april 1948 skrev statsadvokat Karl Lous tilbake: «Etter konferanse med Riksadvokaten godtas dommen.»⁴⁾

Etter den frifinnende dommen i 1948 krevde Rød å bli gjeninntatt i den stilling som han ved krigsutbruddet hadde hatt ved Oslo/Aker politikammer. Ansettelsesrådet avslo anmodningen i møte 18. mai 1948. Rød reiste sak ved Oslo byrett for underkjenning av ansettelsesrådets avgjørelse. Ved dom 10. september 1949 fikk han medhold. Også denne dommen er uttrykt, men tilgjengelig i Riksarkivet.⁵⁾ Staten anket dommen direkte til Høyesterett, som i dom 16. mars 1950 stadfestet byrettens dom. Dommen er tilgjengelig i Riksarkivet.⁶⁾

Dermed var rettsapparatets behandling av Rød-saken, både den strafferettslige og den sivilrettslige, avsluttet. Rød tiltrådte i stilling i Oslo politikammer i 1950 og sto i stilling til han gikk av med pensjon ved oppnådd aldersgrense i 1965.

3 SENERE INTERESSE FOR RØD-SAKEN

Innenfor det juridiske fagmiljøet ble ikke, så vidt vites, saken gjenstand for offentlig behandling før professor Knut Sveri i 1982 publiserte en artikkel i festskriftet til professor Johs. Andenæs.⁷⁾ Artikkelen kan ikke sees den gang å ha ført til en videre debatt om saken.

Professor Per Ole Johansen, Universitetet i Oslo, har imidlertid behandlet jødeforfølgelsen generelt og Rød-saken spesielt i flere publikasjoner.⁸⁾

3) L.sak D:4094.

4) L.sak D:4094.

5) L.sak D:4094.

6) L.sak D:4094.

7) Knut Sveri, «Landssvikoppgjørets merkeligste rettssak», *Lov og Rett. Festskrift til Professor Johs Andenæs 7. september 1982*, Oslo 1982, side 345.

8) Per Ole Johansen, *På siden av rettsoppjøret*, Oslo 2006. Per Ole Johansen, *Oss selv nærmest*, Oslo 1984.

Innenfor den litterære dokumentargenre omtales saken i Espen Søbys bok om Kathe Lasnik.⁹⁾ Saken er også omtalt i Olav Njølstads biografi over Jens Chr. Hauge.¹⁰⁾

Frifinnelsen er i den senere tid blitt undersøkt ved Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter. Et seminar under ledelse av forskningsdirektør Odd-Bjørn Fure ble avholdt 26. november 2006. Etter seminaret er saken blitt omtalt i flere avisinnlegg.¹¹⁾

4 HOVEDTREKK FRA DOMMENE I STRAFFESAKENE MOT KNUT RØD

4.1 Lagmannrettssaken 4. februar 1946

Rød ble i denne saken satt under tiltale til fellelse etter strl. § 86 om bistand til fienden og strl. § 223 om ulovlig frihetsberøvelse. Grunnlaget for første post i tiltalen var medlemskap i NS, tjenestegjøring i Stapo og iverksettelse og pågrepelse av jødene i oktober og november 1942. Grunnlaget for tiltalens annen post var pågripelsen av jødene i oktober og november 1942. Dette forholdet var nærmere beskrevet slik:

«26. oktober 1942 iverksatte tiltalte pågripelsen av de mandlige fulljøder i Oslo, Aker, Bærum og Asker etter å ha fått ordre herom av statspolitisjef Marthinsen et par dager før.

26. november 1942 iverksatte han pågripelsen av de øvrige jøder innen samme område, likeledes etter å ha mottatt ordre av Marthinsen noen dager før.»

Det ble ført en rekke vitner, hvorav mange fra politiet, som ga Rød et godt skussmål. Flere av vitnene fra politiet var tidligere Stapo-tjenestemenn som var medlemmer av en illegal gruppe i Stapo. Disse ga vitneutsagn om at Rød hadde støttet motstandsgruppens illegale virksomhet. Retten går ganske detaljert inn i gjengivelsen av disse vitneutsagn som skulle bekrefte Røds innsats for motstandsbevegelsen.

Det var ikke uenighet om de faktiske forhold som var beskrevet i tiltalen. Retten skriver da også i dommen at Rød

9) Espen Søbye, *Kathe, Alltid vært i Norge*, Oslo 2003.

10) Olav Njølstad, *Jens Chr. Hauge, fullt og helt*, Oslo 2008.

11) Georg Fr. Rieber-Mohn, «En skandaløs frifinnelse?», *Dagbladet*, 14. februar 2007; Astrid Sverresdotter Dypvik, «Ei ubehageleg historie», *Morgenbladet*, 28. november 2006; Per Anders Madsen, «Holocausthjelperen som gikk fri», *Aftenposten*, 27. november 2006; Per Anders Madsen, «Agenten Knut Rød», *Aftenposten*, 30. oktober 2008; Kjartan Fløgstad, «Parkens grøde», *Samtiden*, 2009 hefte 4 s. 4–17; Georg Fr. Rieber-Mohn, «Kjartan Fløgstad og frifinnelsen av Knut Rød», *Samtiden*, 2009 hefte 4 s. 110–115; Kjartan Fløgstad, «Det absolutte nullpunkt», *Samtiden*, 2009 hefte 4 s. 116–121 og Georg Rieber-Mohn, «Replik til Kjartan Fløgstad», *Samtiden*, 2009 hefte 4 s. 122–124.

«innrømmer selv at han i rent faktisk henseende har utført de handlinger som foran og i tiltalebeslutningen er beskrevet, men han hevder at han ikke ved noen av disse har gjort seg skyldig i forsettlig forbrytelse mot de straffebud som er nevnt i tiltalebeslutningen.»¹²⁾

Rød ble som nevnt frifunnet under dissens. Flertallets begrunnelse for frifinnelse ble formulert slik:

«På grunnlag av de således foreliggende opplysninger mener retten å kunne fastslå at tiltalte ikke gikk inn i NS eller statspolitiet for å yte fienden bistand, men tvert imot for å motarbeide ham. Og hva angår tiltaltes øvrige handlinger, som statsadvokaten bortsett fra jødeaksjonene betegner som bagatellaffærer, finner retten godtgjort at tiltalte har utført dem utelukkende i den hensikt å kamuflere sitt særdeles viktige arbeid til beste for motstandsbevegelsen og Hjemmefronten. Etter rettens mening har tiltalte derfor ikke gjort seg skyldig i forsettlig forbrytelse mot de i tiltalebeslutningen nevnte straffebud og må således bli å frifinne.»¹³⁾

Gjennom den beskrivelsen flertallet gir av Røds illegale arbeid, må vi forstå flertallet dit hen at Rød ved utøvelsen av de handlinger som var beskrevet i tiltalen, og som han erkjente rent faktisk, ikke hadde vist det nødvendige forsett som kreves for å felle ham. Med andre ord var de såkalte gode gjerninger, etter flertallets mening, tilstrekkelige til å utelukke at de handlinger han var tiltalt for, var utført med forsett. Flertallet beskriver imidlertid ikke i detalj innholdet av de gode gjerningene. Det kan videre bemerkes at retten ikke fant grunnlag, som i saken mot Quisling, å vurdere om handlingene var begått i uaktsomhet.

Lagdommer Cappelens dissens fortjener å bli gjengitt *in extenso*:

«Jeg innrømmer at det ved den foran nevnte vitneførsel er ført bevis for at tiltalte har ytet nordmenn som var i søkelyset av statspolitiet verdifull støtte og at han også gav viktige opplysninger til de politifolk ved hans avdeling som samarbeidet med motstandsbevegelsen.

Jeg finner imidlertid ikke bevist at tiltalte meldte seg inn i NS den 4 januar 1941 med annen hensikt eller på andre forutsetninger enn det store antall politimenn som gikk inn i partiet høsten 1940.

Han vilde redde sin stilling i politiet og mente dessuten den gang at det var best politiet ikke ble nasifisert.

Da han den 1 juli 1941 ble overført til statspolitiet som fullmektig var allerede en rekke politifolk på vei ut av partiet, og da han den 1 juli 1942 ble forfremmet til politiinspektør, var politifolkene i stor utstrekning på flukt fra partiet.

12) L.sak: D 4094 – dom 4. februar 1946, side 15.

13) 1946-dommen, side 23.

Tiltalte ble stående både i partiet og som politimann i statspolitiet hvis hovedoppgave det var i samarbeide med det tyske sikkerhetspoliti å motarbeide den nasjonale front.

Og dette samarbeide førte til at tiltalte ble beordret til å delta i de motbydelige aksjoner mot norske jøder som omhandles i tiltalens post II 1 og 2.

For sin tjenestegjøring i statspolitiet og først og fremst for sitt medansvar for de to jødeaksjoner den 26 okt. og 26 november 1942 finnes der etter min mening ingen unnskyldning i de av forsvaret og flertallet i rettens påberopte gode gjerninger. Og heller ikke kan det virke frifinnende for tiltalte at han kjente til at de mer modige av hans kolleger innen Statspolitiet ville varsle mange av jødene slik at noen av dem hadde kunnet gå i dekning.

At tiltalte gav de patruljer han utsendte for å hente jødene ordre om å gå hensynsfullt frem- var ikke mer enn hans selvsagte plikt. Den 26 november visste han for øvrig at de jødiske kvinner og barn skulle overlates direkte til de tyske bødler. Han kjente til de pogromer som da hadde funnet sted lang tid i Tyskland og visste at der foresto dem en redselsfull skjebne. Selv om han selvsagt ikke forsto eller den gang visste om gasskammer-metoden.

Jeg mener at tiltalte på dette tidspunkt da en av tyskernes største skjensels handlinger i Norge fant sted – sviktet som politimann.

Den som på det tidspunkt da slike forbrytelser innledes står på en overordnet post hvor han beordres til å delta i forbrytelsen må svare nei – uansett konsekvensene.

Om enn jeg erkjenner at tiltalte slik som fremholdt av flertallet også under sin tjenestegjøring i statspolitiet har ytet nordmenn verdifull bistand så har han også etter min mening vært seg fullt bevisst særlig ved jødeaksjonene at han ytet fienden bistand. Videre har han vært seg bevisst at han i disse høve medvirket til ulovlig frihetsberøvelse.

Hans gode gjerninger kan kun tas i betraktning som formildende omstendigheter.»¹⁴⁾

Cappelens syn var altså at Rød hadde begått de i tiltalen omhandlede forhold med forsett, og at «gode gjerninger» ikke kunne virke straffbefriende, men kun komme i betraktning som en eventuell formildende omstendighet ved straffeutmålingen.

4.2 Ankebehandlingen i Høyesterett

Påtalemyndigheten var av den oppfatning at Røds støtte til motstandsbevegelsen ikke var av en slik karakter at det kunne rettferdiggjøre hans ledende rolle i de to jødeaksjonene. Dette var en oppfatning som var helt sammenfallende med lagmann Cappelens dissens.

I kjennelse 24. august 1946 opphevet Høyesterett lagmannsrettens frifinnende dom.¹⁵⁾ Kjennelsen er svært knapp. Etter en innledning, der sakens bakgrunn beskrives, skriver førstvoterende, dommer Kruse-Jensen:

14) 1946-dommen, side 24, 25 og 26.

15) Rt. 1946 side 890.

«Jeg oppfatter lagmannsrettens dom derhen at den har villet angi de grunner som etter dens mening var avgjørende for at tiltaltes handlinger – innmeldelsen i N.S., statspolitiet m.v. – var rettmessige og derved fritok tiltalte for straff for disse handlinger som ellers ville inngå under straffelovens § 86.

Jeg kan imidlertid ikke finne at lagmannsrettens anførsler fyldestgjør de krav som i så henseende stilles i straffelovens § 47 som betingelse for at handlingene skal regnes for rettmessige og begrunne frifinnelse.»

Annenvoterende, dommer Berger, stemte for at anken fra Riksadvokaten skulle forkastes. Han begrunnet sitt syn slik:

«Jeg forstår lagmannsrettens dom så at den har foretatt en riktig avveining av handlingens rettmessighet ved den gjennomgåelse av bevislighetene som er inntatt i dommen, selv om jeg finner at utformingen av rettens bemerkninger som er sitert av førstvoterende er svært lite klar.»

De øvrige dommerne sluttet seg imidlertid til førstvoterende, og dermed ble dommen opphevet.

Dommer Kruse-Jensen går inn på spørsmålet om rettmessigheten av Røds handlinger. Mens flertallet i lagmannsretten ikke nevnte strl. § 47 i det hele tatt, men konstaterte manglende forsett, er det tydelig at flertallet i Høyesterett mente at saken kunne avgjøres etter denne bestemmelse. Straffeloven § 47 forutsetter en avveining av de motstridende interesser som vil foreligge i en nødssituasjon. Dommer Kruse-Jensen fant at lagmannsretten ikke hadde foretatt en fyldestgjørende begrunnelse ut fra strl. § 47 for at Røds handlinger skulle kunne betraktes som rettmessige, men han la samtidig til grunn – forutsatt en fyldestgjørende avveining – at strl. § 47 kunne åpne for at Røds handlinger kunne betegnes som straffrie og dermed rettmessige.

Dommer Berger, derimot, fant at flertallet i lagmannsretten hadde foretatt en tilstrekkelig og riktig avveining av rettmessigheten av Røds handlinger. I likhet med Kruse-Jensen var Berger opptatt av handlingenes rettmessighet. Hans votum må forstås dit hen at han mente at interesseavveiningen fra § 47 kunne anvendes, og at lagmannsretten i dette tilfelle hadde anvendt den riktig.

Både flertall og mindretall i Høyesterett åpnet altså for at det kunne foretas en interesseavveining som kunne gjøre de ellers straffbare handlingene rettmessige. Høyesterett benyttet dessverre ikke anledningen til å gi noen føringer vedrørende hvilke hensyn som skulle vektlegges ved en interesseavveining.

4.3 Eidsivating lagmannsretts annen gangs behandling av Rød-saken, 10. april 1948

Saken kom opp igjen i april 1948. Rød ble i denne saken satt under tiltale til fellelse etter strl. § 86, som setter straff for den som «rettsstridig bærer våpen mot Norge, eller som under en krig, hvori Norge deltar, eller med sådan krig for øye yter fienden bistand i råd eller dåd eller svekker Norges eller noen med Norge forbunden stats stridsevne».

Grunnlaget for tiltalen var medlemskapet i NS, tjenestegjøring i Stapo og ledelse av pågripelsen av jødene høsten 1942. Gjerningsbeskrivelsen var strammet opp idet en rekke såkalte «bagatellsaker» fra 1946-saken var utelatt. De sentrale delene av tiltalegrunnlaget var derimot bibeholdt. Røds deltagelse i arrestasjonene av jødene var denne gangen mer detaljert beskrevet:

«Han har videre tatt aktiv og ledende del i aksjonen mot jødene høsten 1942, idet han bl.a.:

I perioden fra høsten 1942 framover til sin avskjed i statspolitiet høsten 1943 som leder av sin avdeling formidlet alle henvendelser og anmeldelser vedrørende jøder. Han beordret etterforskning iverksatt og sendte meddelelser til det tyske sikkerhetspoliti.

Han gjennomførte etter ordre av statspolitisjefen arrestasjonen av de mannlige fulljøder i Oslo, Aker og Bærum og Asker 26 oktober 1942. Han deltok i planleggelsen og hadde ledelsen av selve aksjonen, idet han instruerte de utsendte mannskaper.

Han deltok i aksjonen mot de øvrige jøder og transporten av de arresterte jøder med Donau 26 november 1942, idet han sammen med statspolitisjefen og en del av de øvrige embetsmenn deltok i planleggelsen og selv hadde ansvaret for arrestasjonen av de jøder i Oslo distrikt som ikke var pågrepet ved den tidligere aksjon. Han ledet parolen i Kirkeveien den 26 november 1942 da mannskapene ble sendt ut og han var til stede ved innskipningen på Donau som øverste norske embetsmann.»¹⁶⁾

Til tross for en mer detaljert gjerningsbeskrivelse, som nå strakk seg i tid frem til høsten 1943, da Rød fratrådte, valgte likevel påtalemyndigheten denne gang å endre subsumsjonen. Man sløyfet å tiltale Rød for forbrytelse mot strl. § 223 – ulovlig frihetsberøvelse – og henførte i stedet alle hans handlinger inn under strl. § 86 – bistand til fienden.

Det ble ført 24 vitner. I motsetning til 1946-dommen inneholder 1948-dommen ingen direkte referanse til de enkelte vitneprov. Domsgrunnene gir en beskrivelse av de faktiske forhold som harmonerer med 1946-dommen. Denne gang ble Rød enstemmig frifunnet. Denne frifinnende dommen ble som nevnt ikke anket til Høyesterett.

16) L.sak: D: - 4094.

5 NOEN SPØRSMÅL I SAKENS ANLEDNING

Frifinnelsene gir, etter min mening, grunnlag til å drøfte følgende problemstillinger:

I 1948-saken gjaldt tiltalen alene bistand til fienden, strl. § 86. Lagmannsretten gjengir og beskriver Røds virksomhet i Stapo, hans deltagelse i jødeaksjonene og hans støtte til motstandsbevegelsen og kommer, «etter en samlet vurdering», til at den ikke kan «finne det bevist at tiltalte i virkeligheten har ytet fienden noen bistand av verdi».¹⁷⁾ Retten fant m.a.o. at Røds virksomhet i Stapo ikke kunne sies å være bistand til fienden i straffelovens forstand. I og med at lagmannsretten fant at det faktiske forhold (det vil si de handlinger han hadde utført, og som ikke var bestridt) ikke falt inn under § 86 i straffeloven, så behøvde den ikke gå inn på om de subjektive vilkår – forsett – forelå. Ordet forsett er således ikke nevnt med et eneste ord i lagmannsrettens dom.

I dag må vi kunne stille spørsmålet om det faktiske forhold, som beskrevet i dommen, burde ha vært ansett som bistand til fienden, og videre om Rød ved sin deltagelse i aksjonene forsto eller burde ha forstått at han på denne måte deltok med forsett i handlinger som var bistand til fienden. Det sentrale juridiske spørsmål blir derfor om lagmannsretten var innenfor en korrekt lovforståelse når den i forhold til § 86 anvendte en verdivurdering ved å stille deltagelse og ledelse av arrestasjonene av jødene opp mot støtte til Hjemmefronten. Dette vil være hovedproblemstillingen i den videre fremstilling.

Høyesterett åpnet, som vi har sett, for at strl. § 47 kunne komme til anvendelse. Straffeloven § 47, nødrettsbestemmelsen, gir adgang til å frifinne for en ellers straffbar handling med den begrunnelse at den straffbare handling kan aksepteres fordi den er utført for å redde – forsvare – en interesse hvis verdi må anses betydelig større enn det offer eller tap som lides ved utførelsen av den straffbare handlingen. Vi må kunne spørre om det var riktig å anvende § 47 på de forhold som Rød var tiltalt for. Som det vil fremgå senere, mente både aktor og forsvarer i 1948 saken at § 47 ikke kunne anvendes. Dette blir den andre problemstilling.

6 DE FAKTISKE FORHOLD

For fullstendighetens skyld gis en oversikt over de faktiske forhold slik de er beskrevet i 1948-dommen. Røds medlemskap i NS fra 4. januar 1941 til september 1943 var ubestridt. Røds tjenestegjøring i Stapo fra 1. juli 1941 til 14. september 1943 var likeledes ubestridt. Lagmannsretten fant det ikke bevist at Rød deltok i selve planleggingen av aksjonene, dette i motsetning til 1946-dommen. Men retten beskriver ikke nærmere hva den har vektlagt i denne forbindelse, og hva den legger i begrepet «planleg-

17) L Sak: D: 4094 – dom 10. april 1948, side 18.

ging». Utover å fritta for Røds deltagelse i selve planleggingen av jødeaksjonene så ble hans øvrige faktiske deltagelse i jødeaksjonene, som beskrevet i tiltalen, ikke bestridt.

Da det sentrale punkt i Røds forsvar var at han hadde støttet motstandsbevegelsen, og at disse gode gjerninger måtte føre til frifinnelse, måtte retten foreta en bevisvurdering om det forholdt seg slik at Rød hadde utført de handlinger som han påberopte seg som grunnlag for frifinnelse.

Rød var klar over at det i hans avdeling var ansatt tre politibetjenter som var tilknyttet en motstandsgruppe. Rød var fullt på det rene med det arbeid disse drev, og retten fant det bevist både i 1946- og 1948-dommen at han ytet dem den hjelp han kunne.

I sin beskrivelse av sakens faktiske side skriver retten i 1948-dommen følgende om hans samarbeide med motstandsbevegelsen:

«Tiltalte førte kontroll med all post som gikk inn til Osloavdelingen av Stapo, og han holdt sine tre kontakter underrettet om alt som kunne være av interesse for motstandsbevegelsen. Spesielt holdt han dem underrettet om alle arrestasjoner og om overføring av saker til det tyske politi. Han ga dem adgang til å gjennomgå og kopiere etterforskningsdokumenter og fikk utlånt saker fra de andre avdelinger når de var av interesse for motstandsbevegelsen. Han ga også sine kontakter underretning om de tiltak som han fikk rede på at Stapo hadde i sinne å sette i verk. På denne måten var det brakt i stand et intimt og tillitsfullt samarbeid mellom tiltalte og hans tre underordnede. Det arbeid som på denne måten ble utført var av stor verdi for motstandsbevegelsen og tilsvarende skadelig for N.S. og tyskerne, og det var – som det er sagt av en av tiltaltes medarbeidere – en livsbetingelse for at de tre patrioter kunne utføre sitt arbeid at de ble beskyttet av tiltalte og fikk hjelp fra ham.»¹⁸⁾

Selv om Rød «holdt sin hånd» over de tre politibetjentene som han visste var deltagere i en motstandsgruppe, var han selv ikke medlem av hjemmefronten, og han var heller ikke plassert i Stapo etter avtale med eller i forståelse med den. Ifølge dokumentasjon fra etterforskningen fikk han forespørsel om å gå inn i motstandsbevegelsen, men avslø henstillingen.¹⁹⁾

Retten la til grunn at samarbeidet mellom Rød og hans tre underordnede «var av stor verdi for motstandsbevegelsen».

I faktisk henseende fant retten følgende to hovedforhold bevist: (i) Han hadde forholdt seg faktisk som beskrevet i tiltalen bortsett fra det ene spørsmålet om planleggingen av aksjonen, og (ii) han hadde utført et arbeid av «stor verdi» for motstandsbevegelsen. Hvorledes skulle så retten forholde seg til disse to faktiske forhold?

18) 1948-dommen, side 14 og 15.

19) L.sak D.4094.

7 SPØRSMÅLET OM RØDS VIRKSOMHET VAR Å BETRakte SOM BISTAND TIL FIENDEN ELLER IKKE

Om strl. § 86 skriver professor Johs. Andenæs:

«Det var § 86, om bistand til fienden, som ble hovedbestemmelsen under oppgjøret. ... Gjennom sin generelle formulering dekker bestemmelsen forhold av ytterst varierende karakter. Den sonderer ikke etter som bistanden er stor eller liten, direkte eller indirekte, idealistisk eller egoistisk motivert. Den omfatter derfor all rettsstridig bistand, fra det groveste og mest opprørende forræderi som tilsier lovens strengeste straff, og ned til bagatellmessige bistandshandlinger som skyldes politisk uforstand eller svakhet, ikke vond vilje.»²⁰⁾

I saken mot Knut Rød måtte retten ta standpunkt til hvorvidt de faktiske forhold som den fant bevist, representerte bistand til fienden etter strl. § 86. Som foran nevnt var grunnlaget for tiltalen om bistand til fienden basert på Røds medlemskap i Nasjonal Samling, tjenesten i Stapo og hans deltakelse i aksjonene mot jødene høsten 1942.

7.1 Medlemskapet i NS

Etter provisorisk anordning 15. desember 1944 var medlemskap i NS straffbart. Høyesterett fastslo allerede i Haaland-saken 9. august 1945²¹⁾ at også «menige» medlemmer av NS gikk under bestemmelsen om bistand til fienden.

I 1948-dommen behandler retten ganske kort medlemskapet i NS og skriver:

«Retten antar at det er riktig når tiltalte sier at han meldte seg inn i partiet fordi han anså dette nødvendig dersom han skulle kunne utføre noe effektivt arbeid mot tyskernes og nasistenes interesser.»²²⁾

Andenæs omtaler generelt spørsmålet om medlemmenes «gode tro» og skriver:

«For det første kan meningen være at vedkommende har handlet i god hensikt, i troen på å gagne landet ved sin opptreden. I mange dommer er den tiltaltes påstand om ideelle beveggrunner blitt godtatt, og det er blitt godskrevet ham som formildende moment under straffeutmålingen. Men for selve straffbarheten er dette motiv uten betydning. Den enkleste overlegning vil vise at slik må det være.»²³⁾

20) Johs. Andenæs, *Det vanskelige oppgjøret*, Oslo 1980, side 105.

21) Rt. 1945 side 13.

22) 1948-dommen, side 13 og 14.

23) Andenæs, side 160 flg.

Andenæs refererer videre fra en avgjørelse i Høyesterett i 1946:

«Anordningen av januar 1942 og senere landssviksanordningens § 2 nr. 1 gjør selve medlemskapet i NS til straffbart forhold, og i subjektiv henseende er det da tilstrekkelig at forsettet omfatter selve medlemskapet.»²⁴⁾

Om NS-medlemskapet til Rød og hans tjeneste i Stapo skriver lagmannsretten i 1948-dommen:

«Retten anser det på det rene at tiltalte har forstått at det i og for seg var hjelp til fienden å være medlem av NS og å arbeide i det nazistiske statspoliti.»²⁵⁾

Her finner altså retten at medlemskapet i NS (og i statspolitiet) «i og for seg var hjelp til fienden». Den går imidlertid ikke videre inn på medlemskapets straffbarhet men fastslår:

«Retten er imidlertid av den oppfatning at tiltaltes virksomhet må vurderes i hele sin sammenheng.

...

Ved bedømmelsen av tiltaltes forhold må det legges en særlig vekt på hans samarbeid med motstandsbevegelsen. Det ville vært umulig å utføre dette dersom han ikke hadde vært partimedlem. Når en skal avgjøre om en mann under okkupasjonen har yttet fienden straffbar bistand, er det ikke riktig å trekke fram en enkelt eller enkelte handlinger og si at de isolert sett er bistandshandlinger og derfor må straffes, selv om gjerningsmannen har drevet annen virksomhet som har vært til så meget større skade for fienden. Slik har en heller ikke gått fram under rettsoppgjøret.»²⁶⁾

Vi ser altså at retten frifinner Rød for medlemskapet i NS ved å legge til grunn at «tiltaltes virksomhet må vurderes i sin hele sammenheng». Retten påberoper seg at «slik har en gått fram under rettsoppgjøret», men nevner ikke en eneste dom eller annen kilde til støtte for denne påstand. Så vidt jeg kan se, er rettens konklusjon på dette punkt i strid med den da gjeldende rettsoppfatning og praksis som beskrevet av Andenæs.

Etter min mening skulle retten ikke ha frikjent Rød for medlemskapet i NS på dette grunnlaget.

24) Andenæs, side 162.

25) 1948-dommen, side 16.

26) 1948-dommen, side 17.

7.2 Tjenesten i Stapo

Domsgrunnene i 1948-saken omtaler også Røds virksomhet i Stapo. Retten skriver at

«den anser det bevist at tiltalte under ledelsen av sin avdeling i Stapo ikke har tatt nasipolitiske hensyn. Han har hjulpet patrioter som var kommet i vanskeligheter og saboterte sakene. Han ga sine underordnede ordre om alltid å opptre hensynsfullt».²⁷⁾

Retten går så videre i domsgrunnene til å omhandle Røds forhold til de tre politibetjenter som var «bona fide»-medlemmer av motstandsbevegelsen. Retten poengterer at Rød var fullt på det rene med det arbeid disse drev, og at han ytet dem den hjelp han kunne. En ikke uvesentlig del av motstandsarbeidet besto i å infiltrere den nazistiske forvaltningen. I den forbindelse kunne medlemskap i NS være en del av «forkledningen». I Røds tilfelle er det helt på det rene at hans stilling i Stapo ikke var basert på noen avtale eller forståelse med hjemmefronten. Det forhold at han virket som informant til de polititjenestemenn som var direkte tilknyttet hjemmefronten, eller det forhold at han holdt sin «hånd» over dem som han visste var motstandsmenn, gjør ikke den virksomhet han utøvet som inspektør i Stapo, lovlig. Som jurist og politiembetsmann burde Rød ha vært særlig klar over det problematiske å være i en ledende stilling i Stapo uten å sikre at dette skjedde etter et klart oppdrag fra hjemmefronten.

Om deltagelse i Stapo skriver Andenæs:

«Deltagelse i Sikkerhetspolitiet, Statspolitiet og Grensepolitiet var i seg selv straffbar og i alt ble omtrent 1300 dømt for slik virksomhet.»²⁸⁾

Han nevner at i mange tilfelle ble det korte frihetsstraffer fordi vedkommende hadde hatt en underordnet stilling, for eksempel sjåfør, vaktmann eller sentralbordbetjent. Men altså også i disse tilfelle ble det idømt frihetsstraff. Han omtaler at mange av de underordnede i disse organer ble innblandet i politiske arrestasjoner, og at det var Stapo som gjennomførte aksjonene mot jødene. Rød derimot – som inspektør – hadde utvilsomt en ledende stilling i Stapo.

I saken mot Rød har retten betraktninger knyttet til omstendigheter i forbindelse med hans tjeneste i Stapo:

«Da tiltalte i 1943 ville gå ut av politiet fikk han anmodning fra flere hold om å fortsette i stillingen, deriblant også fra den motstandsgruppe som hans underordnede var tilknyttet.»²⁹⁾

27) 1948-dommen, side 14.

28) Andenæs, side 194.

29) 1948-dommen, side 15.

Det innlysende poenget i denne forbindelse er det at han ikke etterkom denne oppfordring. Vi ser altså at han gikk inn i Stapo i ledende stilling uten avklaring med hjemmefronten, og når han valgte å slutte, så fulgte han ikke oppfordringen om å bli værende.

Politifullmektig Gunnar Waaler – som ble ført som vitne både i 1946- og 1948-saken – opplyste under etterforskningen³⁰⁾ at til tross for at han i 1943 presset Rød til å gi ham innsyn i sikringssaker, så nektet Rød dette. I det hele tatt så viste etterforskningen – og vi må anta at det samme fremkom under rettssakene – at Rød var en personlighet som ikke tok risiko og var redd. Rød sa selv i sin forklaring under etterforskningen at han hadde «forsøkt å handle så langt det overhodet har vært mulig av hensyn til min egen sikkerhet».³¹⁾

Hans kontakter AA og BB ble angitt og arrestert i mai 1943. Det er svært sannsynlig at Rød ble redd da dette fant sted, og at dette – sammenholdt med den alminnelige utviklingen av krigen – tilskyndet ham til å komme seg ut av Stapo.

Om medlemskapet i NS og tjenestegjøringen i Stapo sier retten:

«Retten anser det på det rene at tiltalte har forstått at det i og for seg var hjelp til fienden å være medlem av N.S. og å arbeide i det nasistiske statspoliti.»³²⁾

Ikke desto mindre frifinner den også for Stapo-tjenesten. Her igjen er «hele sammenheng» den eneste begrunnelsen for frifinnelsen. Heller ikke på dette punkt henviser retten til noe rettspraksis fra landssvikoppjøret eller teori som støtte for å frifinne for tjenestegjøringen i Stapo.

Å tjenestegjøre i Stapo uten uttrykkelig avklaring med motstandsbevegelsen måtte, etter sikker rettspraksis, betraktes som alvorlig landssvik og som bistand til fienden. Eventuelle gode gjerninger til fordel for motstandsbevegelsen skulle kun komme til anvendelse ved straffutmålingen.

Det må derfor kunne anføres at lagmannsrettens lovanvendelse vedrørende medlemskapet i NS og tjenestegjøringen i Stapo var feil.

Retten avgjørelse på dette punkt står i sterk kontrast til dommen mot Stapo-mannen N. N.

N.N, som ble ført som vitne i 1948-saken, hadde tjenestegjort i Stapo under Rød. Han ble i 1946 dømt til syv måneders fengsel. Han forklarte den milde dommen i sin sak ved å henviser til domsgrunnene i saken mot ham der det het bl.a.: «Retten anser det for straffbart at

30) L.sak: D:4094 – Dok. 20 A.

31) L.sak: D: 4094 - Dok. 10.

32) 1948-dommen, side 16.

tiltalte meldte seg inn i NS og at han frivillig søkte om opptagelse i Stapo. På den annen side legger retten stor vekt på at tiltalte i sitt arbeide i Stapo har vært til stor hjelp for mange. Det er ikke ført bevis for at tiltalte har vært med på eller selv foretatt noen handling som har vært til skade for motstandsbevegelsen eller gode nordmenn.»³³⁾

I N.N.-saken – som altså dreide seg kun om tjenestegjøring i Stapo – la retten, etter min oppfatning, en korrekt lovanvendelse til grunn ved å konstatere at tjenestegjøring i Stapo var en straffbar handling, bistand til fienden. N.N.s «gode gjerninger» ble kun tatt hensyn til ved straffeutmålingen.

Hvorfor ble Rød – under henvisning til en «samlet vurdering» – frifunnet for Stapo-tjenesten, mens N.N, hvis virksomhet hadde et helt annet omfang og mindre alvorlig karakter, ble dømt til ubetinget fengselstraff? Også N.N. hadde utvist «gode gjerninger» i sin Stapo-tjeneste. I saken mot N.N. sier retten med klare ord at han ikke hadde foretatt noen handling som var til skade for motstandsbevegelsen eller gode nordmenn. Her var hans Stapo-tjeneste nok i seg selv til å sende ham i fengsel. Mens Rød derimot, som ubestridelig hadde deltatt i handlinger til uopprettelig skade for jødene, fikk gå fri. Eller var ikke jødene pr. definisjon å anse som gode nordmenn? Det er bemerkelsesverdig at dommerne både i N.N.-saken og i Rød-saken bruker ord som «gode nordmenn», «verne norske interesser», og «gagne sine landsmenn» i en kontekst der det meget lett kan forstås dit hen at jødene ikke var å betrakte som landsmenn eller gode nordmenn.

7.3 Jødeaksjonene

De alvorligste punktene i tiltalen knytter seg naturligvis til Røds medvirkning til deportasjonene av jødene høsten 1942. Forholdet knytter seg til den mørkeste delen av norsk historie: den økonomiske og fysiske likvidasjonen av samtlige norske jøder som okkupasjonsmyndighetene, med støtte av norsk politi, greide å arrestere. Et overgrep som ble utført utelukkende fordi jødene tilhørte en bestemt gruppe av befolkningen som skulle utryddes og fjernes.

Basert på bevisførselen fritar retten Rød for deltagelsen i planleggingen av arrestasjonene. Det må kunne hevdes at rettens begrunnelse på dette punkt er mangelfull. Organisering av arrestasjonene som en politioperasjon under hans ledelse må etter min oppfatning falle inn under begrepet planlegging. Det ble i forbindelse med forberedelsen til pågrepene utarbeidet detaljerte planer og instruksjoner for hvorledes operasjonen skulle gjennomføres.

33) L.sak: D: 4094 Dok. 10 A.

Første gang jødeaksjonene nevnes i 1948-dommen, er på side 15 og 16. Til sammen er beskrivelsen på knapt en side. Derimot beskriver retten utførlig over mange sider Røds arbeid for «å verne norske interesser». ³⁴⁾ Man kan spørre: Hva med interessene til de norske jødene? Det er i slike formuleringer fra retten at man tydelig merker at retten etablerer et klart skille mellom det norske og det jødiske. Med de «norske interesser» – i motsetning til de jødiske interessene – som begrunnelse fastslår retten at vern av disse «norske» interesser må føre til straffrihet selv om enkelte handlinger «isolert sett kunne betraktes som bistandshandlinger». ³⁵⁾

På den ene siden er retten konkret når den i domsgrunnene gjentar og gjentar de «positive» gjerninger, mens den ikke på noe sted foretar en konkret vurdering om medvirkning i jødeaksjonene kunne betraktes som bistand til fienden. Når det gjelder spørsmålet om bistand til fienden, ser det ut til at retten unngår bevisst å ta standpunkt til spørsmålet ved ganske enkelt å si at «det er ikke riktig å trekke fram en enkelt eller enkelte handlinger». ³⁶⁾

Neste gang jødeaksjonene nevnes i domsgrunnene, er i fem linjer på side 18 der det heter:

«At det var med den største motvilje tiltalte var med på jødeaksjonene tilkjennega tiltalte med engang. Om han hadde vegret seg for å være med, ville det ingen annen innflytelse hatt enn at han ikke hadde fått anledning til å øve den modererende innflytelse på gjennomføringen som var mulig.»

I 1948 måtte det ansees som sikker rettspraksis i landssvikoppjøret at det å adlyde ordre ikke var straffebefriende, jf. Rt. 1950 side 377. ³⁷⁾ Rettens henvisning til at Rød kun utførte ordre, er ikke eksplisitt anført som fritagelsesgrunn. Men i den kontekst det brukes, er det i tydelig retning som et frifinnende moment.

Medvirkningen fra de enkelte tjeneste- og embetsmenn i norsk politi for å arrestere jødene høsten 1942 må utvilsomt kunne karakteriseres som bistand til fienden. Oppgaven lå langt utenfor enhver form for folkerettslig akseptabel politivirksomhet i en okkupasjons situasjon. ³⁸⁾ Tyskerne og Quisling-regjeringen kunne neppe ha utført

34) 1948-dommen, side 17 flg.

35) 1948-dommen, side 17.

36) 1948-dommen, side 17.

37) Denne saken handlet om tre konstabler i ordenspolitiet som ble tvunget til å delta i henrettelsen av en nordmann. Selv om de var i en tvangssituasjon og kunne selv bli skutt hvis de ikke lystret ordre, ble deres deltagelse i henrettelsen ikke funnet rettmessig og derved straffbefriende.

38) Arne Willy Dahl, *Håndbok i militær folkerett*, Oslo 2003, side 40.

arrestasjonene og deportasjonene uten å ta i bruk store deler av politikorpset. Det er for øvrig påpekt at det var bevisst fra tyskernes side å bruke norsk personell i størst mulig utstrekning, da en ren tysk operasjon lett kunne ha skapt uro og vanskeliggjort arrestasjonene. Da må det følge at en slik medvirkning var bistand til fienden. Å medvirke til deportasjon av en uskyldig gruppe av den norske befolkningen, som av tyskerne og NS var utpekt som fiender, må sies klart å falle inn under begrepet «bistand til fienden».

Retten oppsummerer spørsmålet om bistand til fienden med å skrive:

«Når retten skal bedømme tiltaltes samlede virksomhet kan den ikke finne det bevist at tiltalte i virkeligheten har ytet fienden noen bistand av verdi. De handlinger som isolert sett kan sees som bistandshandlinger var nødvendige for at han kunne utføre det annet meget mer betydningsfulle motstandsarbeid.»³⁹⁾

Det vi ser i 1948-saken, er at retten legger til grunn at Røds tjenester overfor motstandsbevegelsen etter «en samlet vurdering» i seg selv var tilstrekkelig til å begrunne at hans NS-medlemskap, Stapo-tjeneste og ikke minst delaktighet i jødedeportasjonen ikke kunne betraktes som bistand til fienden. Retten legger imidlertid til grunn en feilaktig lovforståelse når den anvender en «verdivurdering» for å avgjøre selve kjerne-spørsmålet om det forelå bistand til fienden etter § 86. Graden av bistand, dvs. om den var stor eller liten, skulle kun ha vært momenter som eventuelt kunne tas med ved straffutmålingen.

Det må betegnes som en vesentlig mangel ved domsgrunnene at retten hverken viser til rettspraksis eller teori som støtte for sin oppfatning at «gode gjerninger» alene var tilstrekkelig for å utelukke ansvar etter § 86.

Videre er det ekstremt kynisk og krenkende når retten snakker «om å skade fienden og gagne sine landsmenn».⁴⁰⁾ Var ikke jødene som ble deportert til døden i Tyskland å betrakte som landsmenn? Bevisst eller ubevisst har retten med disse ord gitt uttrykk for en oppfatning om at jødene ikke var landsmenn.

Var så Røds handlinger å betrakte som forsettlige? Spørsmålet om det forelå forsett, er ikke nevnt med et eneste ord i 1948-dommen. Slik retten bygget opp dommen, behøvde den ikke behandle spørsmålet om de subjektive vilkår for straff forelå. En gjennomgang av sakskomplekset i ettertid tilsier imidlertid, etter min oppfatning, at søkelyset må rettes mot Røds egen bevissthet knyttet til de handlinger han rent faktisk erkjente å ha begått.

39) 1948-dommen, side 18 og 19.

40) 1948-dommen, side 19.

Deportasjonen var siste del av en forfølgelse av de norske jødene som hadde funnet sted helt siden krigens begynnelse. Tyskerne og NS ønsket å fjerne jødene totalt fra det norske samfunn. Intet skulle bli tilbake. Etter min oppfatning måtte Rød, særlig som politiembetsmann, være klar over at de oppgaver han ble pålagt å utføre i forbindelse med jødeaksjonene, måtte ansees som bistand til fiendens mål om å fjerne jødene fra det norske samfunn. Særlig etter oktoberarrestasjonene av mennene burde Rød – som nettopp hadde visse kanaler inn i motstandsbevegelsen – ha forespurt denne om han kunne virkelig fortsette å være med på en slik destruktiv og forbrytersk virksomhet. Det er også et uavklart spørsmål om de tjenestemenn som ga en så rosende omtale av Røds «patriotiske innsats», avsjekket for sitt eget vedkommende med motstandsbevegelsen om de kunne være med på disse aksjoner. Slik sett kunne disse tjenestemennene som vitnet til fordel for Rød, ha en sterk interesse av at han måtte bli frifunnet.

Å henvise til at Røds positive handlinger i forhold til motstandsbevegelsen skulle medføre at forsett ikke forelå i forbindelse med jødeaksjonene, holder selvsagt ikke. Rød måtte være klar over at hans medvirkning og deltagelse i arrestasjonene var en bistandshandling, at den var rettsstridig, og at den var en nødvendig del av utryddelsen av jødene i Norge. Han måtte være klar over at det aldri var meningen at de skulle komme tilbake. At han ikke visste konkret hvilken skjebne de ville bli utsatt for i Tyskland, har ingen betydning, etter min oppfatning, i vurderingen av om forsett forelå i forbindelse med hans engasjement i selve deportasjonen. Jeg mener altså at tilstrekkelig forsett forelå.

Rød ble ført som vitne i rettssaken mot Quisling, der han skulle forklare seg om jødeaksjonene. På slutten av sin vitneforklaring stilte aktor følgende spørsmål til ham:

«De har tidligere uttalt at Quisling og Marthinsen begge har visst at jødene skulle sendes ut av landet. Var De klar over det, da arrestasjonene begynte?»

Rød svarte:

«Jeg gjorde meg mine tanker.»⁴¹⁾

Man kan spekulere over hvilke tanker Rød gjorde seg da han som øverste norske politiembetsmann sto på kaien 26. november 1942 og bivånet at tyskerne hundset jødene om bord i Donau. Lagmann Solem får seg til å skrive i denne forbindelse om Røds «modererende innflytelse»⁴²⁾ i en situasjon hvor ofrene befant seg i dødens forgård. Og til tross for det han med egne øyne hadde opplevd og sett den 26. november 1942 av

41) *Aftenposten* (morgenutgaven), 27. august 1945.

42) 1948-dommen, side 18.

menneskelig tragedie, fortsatte Rød utover våren 1943, pliktoppfyllende som alltid, og uten reservasjon, klappjakten på de jøder som fortsatt var i landet, for at de også skulle arresteres og deporteres.

Vedrørende strl. § 86 i forhold til tiltalens punkt om jødeaksjonene vil jeg derfor konkludere slik: Rettens konklusjon at de faktiske beskrevne forhold ikke representerte en straffbar overtredelse av § 86, er feil lovanvendelse, og domsgrunnene til støtte for denne konklusjon er mangelfulle. Det må videre anses bevist av sakens fakta at Rød i sin gjerning som Stapo-embetsmann og særlig i forbindelse med jødedeportasjonen handlet med forsett.

Røds såkalte «gode gjerninger» skulle kun ha vært tatt hensyn til under straffeutmålingen, jf. lagdommer Cappelens dissens i 1946-saken.

Avslutningsvis under dette punkt vil jeg knytte noen kommentarer til den andre problemstillingen som er reist, nemlig rettens behandling av nødrett som straffrihetsgrunn. Høyesterett hadde jo åpnet for at § 47 kunne anvendes i saken. Hvorledes forholdt så lagmannsretten seg i 1948 til anvisningen fra Høyesterett?

Lagmannsretten behandler spørsmålet om § 47 først i slutten av domsgrunnene, og da som en ytterligere grunn til frifinnelse. I denne forbindelse skriver retten «at både aktor og forsvarer synes å være enig om at den (§ 47) ikke kan anvendes».⁴³⁾ Til tross for dette finner lagmannsretten behov for å forholde seg til § 47 som en ytterligere frifinnelsesgrunn. I denne forbindelse foretar retten en interesseavveining ved å gjenta at de isolerte bistandshandlingene (jødeaksjonene) som Rød utførte, var av liten vekt sammenliknet med det meget verdifulle og risikable arbeid han utførte mot fiendens interesser.⁴⁴⁾ Dette er uhyggelig lesning, idet retten sier ordrett at i interesseavveiningen etter § 47 var skjebnen til over 500 jøder mindre viktig enn det å være informant til motstandsbevegelsen.

Jeg mener at også henvisning til nødrett som frifinnelsesgrunn er feil fordi selve interesseavveiningen som ble foretatt, åpenbart var til de grader skjev og langt utenfor en mulig anvendelse av prinsippet i strl. § 47.

8 OPPSUMMERING

Det fremgår at jeg mener frifinnelsen i 1948 hviler på en feilaktig lovanvendelse, og at Rød, slik de faktiske forhold er beskrevet i dommen, ytet bistand til fienden. Jeg mener også at de beskrevne handlingene var utført med forsett. Dommen skulle således ha vært anket.

43) 1948-dommen, side 19.

44) 1948-dommen, side 19.

Når jeg leser de to frifinnende dommene, sitter jeg igjen med følelsen av at Rød skulle frifinnes nærmest for enhver pris. Man må kunne spørre med hvilken styrke påtalemyndigheten forfulgte saken. Påtalemyndigheten skal være mest mulig objektiv i sin etterforskning, men når den, etter å ha vurdert alle sider av en sak, bestemmer seg for å reise tiltale, må det forutsettes at saken drives frem med beslutsomhet. Man kan spørre hvilken kraft aktor Brynjulf Bull la i saken når han ifølge referat i *Aftenposten* den 2. februar 1946 innstilte Rød til lovens minimumsstraff og avsluttet sin prosedyre slik i 1946-saken (ifølge referat i *Aftenposten*):

«... at det ikke bare er påtalemyndigheten som her står overfor en vanskelig oppgave. Retten vil også få en vanskelig sak å avsi dom i. Han sluttet med å nedlegge påstand om minimumsstraff etter paragraf 86, 3 års fengsel, men gjorde samtidig oppmerksom på at retten selv fikk avgjøre om tiltalte skulle straffes etter landssvikanordningen, hvor straffen er langt mildere.»⁴⁵⁾

Dette vitner ikke akkurat om en pågående og engasjert opptreden fra aktoratets side.

Saken etterlater det eksistensielle spørsmål:

Hvorledes kunne to rettsinstanser frifinne en person som hadde spilt en aktiv og ledende rolle i arrestasjonen av de norske jødene i 1942 og 1943, ved å henvise til såkalte «gode gjerninger» til beste for Hjemmefronten. Kunne virkelig dette hensyn veie tyngre enn livet til de over fem hundre jøder som ved Røds effektive politiarbeid ble sendt til en gruffull død?

9 SAKENS UBESVARTE SPØRSMÅL

De frifinnende dommene i Rød-saken etterlater flere ubesvarte spørsmål:

Eksisterte det i 1946 og 1948 noen nettverksføringer som tilsa at Rød måtte frifinnes?

Hviler dommene på en holdning hos dommerne at jødene ikke var å regne som fullverdige «landsmenn», og at interessene til «gode nordmenn» følgelig måtte veie tyngre enn interessene til jødene? Man må kunne stille spørsmålet hvorledes Røds opptreden og handlinger ville ha blitt bedømt om det for eksempel var 500 lærere, som etter en fullstendig økonomisk likvidasjon, var blitt deportert til Tyskland for aldri å kunne vende tilbake til Norge. Ville retten i et slikt tilfelle ha brukt de samme ord og frifinnende argumentasjon som ble anvendt da saken dreide seg om å deportere jødene?

45) *Aftenposten* Aften, lørdag 2. februar 1946.

Hvorfor ble subsumsjonen endret fra 1946-saken til 1948-saken slik at saken da kun ble henført under strl. § 86? Det må videre kunne spørres hvorfor forholdet opprinnelig ikke ble henført under straffelovens drapsbestemmelse, § 233, slik som ble gjort overfor tyskeren Wilhelm Wagner. For begge vedkommende var deltagelsen i jødedeportasjonen den sentrale delen av gjerningsbeskrivelsen i tiltalebeslutningen.

Endelig er det særdeles problematisk at Riksadvokaten, uten dokumentert begrunnelse, valgte å godta 1948-dommen. Riksadvokat Andreas Aulie hadde i et foredrag 6. februar 1947 kritisert rettsoppfatningen til flertallet i 1946-saken.⁴⁶⁾ Hvorfor ble da ikke den frifinnende dommen i 1948 anket? Ville man ikke bruke flere ressurser på saken, eller var det andre hensyn som tilsa at man godtok dommen?

Som ovenstående viser etterlater Rød saken fortsatt mange ubesvarte spørsmål.

Det er en trøst, om enn mager, at lagdommer Cappelens dissens i 1946 skjærer gjennom ved å gjøre Knut Rød, uten omsvøp, strafferettslig ansvarlig for hans delaktighet i det sivilisatoriske sammenbruddet som ble manifestert ved deportasjonen av jødene fra Norge.

46) Riksadvokatens meddelsesblad, 3. årgang, mars 1947 nr. 32, side 18–30.